

2016-2017 Siyer Mektebi Müfredatı

İMAN ŞEHİRİ MEDİNE

İlk Yazılı Anayasa: MEDİNE VESİKASI

PROF. DR. SERVET ARMAĞAN

Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi

7. DERS

İlk Yazılı Anayasa: MEDİNE VESİKASI

1. GİRİŞ

Medine Anayasası, İslam araştırmacıları arasında ve zamanla da dünyada çok meşhur olmuş bir belgedir. Aşağıda da görüleceğı üzere, ihtiva ettiğı hükümler bakımından bundan 1400 kúsur sene evvel yazılmış ve vesikanın taraflarınca imzalanmış anayasa hukuku ve siyaset bilimi açısından dünyada ilk olan bir belgedir. Bu belge ne yazık ki şimdiye kadar yeterince ele alınıp şerh edilmemiş ve incelemelere layık olduğı vechiyle esas alınmamıştır.

Bu belgenin memleketimizde tanıtılması merhum Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'a nasip olmuştur. Bu zat ölünceye kadar Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de dersler ve konferanslar vermiş, Fransa'da üniversite hocalığı yapmış bir İslam araştırmacısıdır. Muhammed Hamidullah, Almanya'nın Bonn şehrinde İslam Devletler *Hukuku* üzerine doktora verdiğı gibi, Fransa'da ayrıca bir tez ve imtihandan geçirmiştir.

Bu metnin Türkçe çevirisi ilk defa Prof. Dr. Hamidullah'ın "İslam Peygamberi" eserinin (cilt 2) son tarafında yer almıştır. Bu eseri tercüme eden Sait Mutlu merhum ile Salih Tuğ bu sevaba ortak olmuşlardır. Yanlış hatırlamıyorsam bu belge ayrıca Muhammed Hamidullah'ın bir derlemesi olan "el-Vesakiu's-Siyasiye" adlı kitabında da yer almaktadır.

2. DEĞERLENDİRME

Bu vesikadaki hükümler bundan 14 asır evvel yazılmış, o zamanki hukuk terimleri ve uygulamasına göre ifade edilmiştir. Halbuki ben aşağıda bu belgeyi bugünkü Anayasa Hukuku terimi ve verilerine göre, elimden geldiği kadar değerlendirmeye çalışacağım. Vesikanın yazılmasıyla bugünkü değerlendirilmesi arasında 14 asır gibi bir süre geçtiği için bazı kavramları anlamak ve yorumlamak elbette kolay olmayacaktır.

3. İSİM

Bu belge çeşitli şekilde adlandırılmaktadır. Çok yaygın olan adlandırılma “İlk İslam Anayasası”dır. Ayrıca bu belgeye “Medine Site Devleti Anayasası” ve “Medine Sözleşmesi” de denilmektedir. Sözleşme tabiri Müslümanlar ile Medine’deki Yahudiler arasındaki bir anlaşma neticesi ortaya çıktığı için “Medine Sözleşmesi” ismi de uygundur.

Günümüzdeki Anayasa hukukçuları dünyanın ilk anayasası olarak 1215 tarihli Büyük Hürriyet Fermanı “Magna Carta Libertatum” olarak kabul edilmektedir. Bu metin İngiltere’de kral ile baronlar arasında imzalanmış bir metin olup, bir anayasa özelliğinden çok uzaktır. Hele ele aldığımız Medine Anayasası’na göre, çok basit ve İngiltere’nin iç işlerine ait ihtilafları giderme konusunda bir belgedir.

4. YAPILIŞI

Medine Anayasası’nın yapılışı, Ebû Dâvud’da yer alan bir hadise göre^[1] hicretin ikinci senesinde. Bedir savaşıdan sonra yapılan bu anlaşma tarih boyunca unutulmayan ve hukukçuları ve siyaset bilimcilerini hayrete düşüren ileri bir görüş ve devlet anlayışının mahsulüdür.

Bu anayasa Enes b. Malik’in evinde^[2] bir tarafta Müslümanlar, diğer tarafta Yahudiler olmak üzere uzlaşılan bir anlaşmanın kaleme alınması şeklinde ortaya çıkmıştır. O sebeple bu anayasana “Medine Sözleşmesi” de denmektedir. Hz. Peygamber (sas), Medine’ye hicret ettikten sonra böyle bir metin hazırlamış, bu sözleşmeye Yahudiler hem hayran kalmışlar

[1] Bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, 19/23.

[2] Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, III, 222-223.

hem de ilk başta kabul etmek istememişlerdir. İbn Hişam'ın *es-Sîre*'sinde yer alan^[3] bu vesika HZ. Peygamber'in (sas) gerçek büyüklüğünü ve dünya efkarına hakim olan dehasını açıkça göstermektedir. Hz. Muhammed (sas), aynı zamanda bir devlet kurma ve insanlığa temel hak ve hürriyetlerin neler olduğunu gösterme bakımından da bir öncü sayılır.

Besmele ile başlayan metinde, giriş kısmında şöyle denilmektedir: "Resûlullah Muhammed (sas) tarafından verilmiş olan bu anlaşma ile onlarla müşterek bir davada olup, herhangi bir köke mensup olan insanların tümü bir tek ümmet^[4] olmuştur."

5. MUHTEVAS

Medine Anayasası'nın geniş bir şerhini ileride yapmayı tasarlıyorum. Ancak şimdilik Siyer Vakfı'nın bu değerli toplantısına bir belge sunmak için, kısaca bazı açıklamalar yapacağım.

Bugünkü Anayasa Hukuku terminolojisinde anayasa şu demektir: a. Devletin Şekli ve Ana Organları, b. Devlet organlarının işleyişi, yani yasa- ma, yürütme ve yargı organlarının kuruluşu ve çalışma şekli ve c. Kişilerin devlet organları karşısındaki temel hak ve hürriyetlerine yer veren bir metin anlaşılır. Tabi bu üç muhteva 21. asırdaki Anayasa hukukçularının terminolojisi ve açıklamalarında söz konusu olmaktadır. Ama bundan 14 asır evvel yazılan bir metinde ve o zaman dünyada hakim olan Anayasa hukuku terminolojisinde bu kavramlar henüz yoktur.

Aşağıdaki açıklamalar dikkatlice okunursa görülecektir ki, Hz. Peygamber (sas) bu belge ile hem Medine halkına hem de tüm insanlığa, anayasa hukuku, devlet hayatı, kişilerin hak ve hürriyetlerinin neler olduğunu öğreten ve onlara nihayi bir hudut gösteren ideal bir metindir.

[3] İbn Hişam, *es-Sîre*, III, 147. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, III, 223.

[4] Bu şekilde burada geçen Ümmet kavramının, sadece dini bir mana üzerine değil, Medine'de mukim tüm ahaliyi kapsadığını görmekteyiz.

6. MEDİNE ANAYASASI'NIN İÇİNDE NELER VARDIR?

Evvela belirtelim ki bu vesika yazıldığı zaman üç gruptan bahsetmek mümkündür.

Birinci Grup: Mekke'den Medine'ye hicret eden ve muhacir olarak adlandırılan Müslümanlar ile, kendilerine ensâr denilen Medineli Müslümanlar.

İkinci Grup: Medineli putperest Araplar. Medine'de Evs ve Hazrec olmak üzere iki Arap kabilesinin bulunduğu tarihi kayıtlarda ifade edilmektedir. Yahudiler, Evs ve Hazrec kabilelerini birbirine düşürmeyi ne yazık ki başarmışlar ve aralarında uzun savaflara sebep olmuşlardır.

Üçüncü Grup: Yahudilerdir. Yahudiler Medine'de hem hakim durumda hem de ticareti ellerinde bulunduran kimseler idiler. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (sas) Medine'ye hicretinde onun beklenen bir peygamber (beklenen bir Mesih) olduğunu kabul etmemişlerdir. Fakat Hz. Peygamber'in (sas) hazırladığı bu belgeye de hayran kalmışlar. Makul kabul etmişler ve onu imzalamışlardır.

Bu belgede yer alan ve birinci maddesinde ifade edilen “kitap” kelimesi, şu demektir: “Hz. Peygamber tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve daha sonra bu anlaşmaya imza koyan Yahudilerin bir millet oldukları” ifade edilmektedir.

Medine Anayasası'nın 47. maddesine göre muhteva bakımından o zamanki toplumun her türlü ihtiyaçlarını göz önünde tuttıkları anlaşılmaktadır.

Bunun dışında Medine Anayasası'nda yer alan kavram ve düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Adalet

Medine Anayasası birçok maddesinde herkese eşit bir şekilde adalet uygulanacağını düzenlemektedir. Böylece hukuk devleti dediğimiz modern bir devlet hayatını ve anlayışını o zaman başlatmıştır diyebiliriz. Adalet konusunda yetki şahıslardan ve kabile reislerinden alınmış ve mer-

kezi bir otoriteye verilmiştir. Vesikanın 13. maddesi şöyle demektedir: “Takva sahibi müminler kendi aralarında saldırgan ve haksız bir fiil yapmayı tasarlayan, bir cürüm bir haksız fiil yahut müminler arasında karışıklık çıkarmaya çalışan kimselere karşı birlik olacaklar ve bu kimse, müminlerden birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhinde kalkacaktır.” Denilebilir ki Yahudileri bu anlaşmayı imzalamaya sevk eden en önemli hüküm adaletin uygulanması ve herkesin eşit muamele görecektir. Madde 16’da şöyle diyor: “Yahudilerinden bize tabi olanlar zulme uğramaksızın, onlara muarız onlarla yardımlaşmaksızın yardım ve muzaharetimize hak kazanacaklardır.” Vesikanın 22. maddesi de şöyledir: “Allah’a ve ahiret gününe inanan bir müminin bir katili himaye edip ona eman vermesi helal değildir.” Madde 23 ise: “Kim olursa olsun ihtilaf çıkaracakların başvuracakları tek merci Allah olduğu, en yüksek hakemin de Allah Resûlü olduğu” açıkça ifade edilmektedir. Böylece eskiden uygulanan kabile reislerinin adalet dağıtması kaldırılmış, onun yerin merkezi otoriteye ve Hz. Peygamber’e (sas) bu yetki verilmiştir.

2. Suçun ve Mesuliyetin Şahsiliği

Anayasanın 25/b maddesinde şöyle demektedir: “Kim bir haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm işlerse o sadece kendisine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.” Vesikanın 36/b maddesinde ise “Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa, neticede kendisinin ve aile efradını mesuliyete sokar. Aksi halde haksızlık olacaktır.” Yani bu kurala uymayan bir kimse haksız olacaktır. Böylece En’am sûresi 6/164’de ifade edilen “*Her kesin kazandığı yalnız kendisine aittir; hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez.*” ayet-i kerimesinin esasları uygulanmıştır.

3. Kan Parası veya Fidyeye Necat (Kurtuluş Akçesi)

Vesikanın 3-12.maddesine kadar bu durumlar düzenlenmiştir. 12. madde ise şöyle demektedir: “Müminler kendi aralarında ağır mali mesuliyetler altında bulunan hiçbir kimseyi bu halde bırakmayacaklar. Fidyeye necat ve kan bedeli (diyet) gibi borçlarını iyi ve makul olan esaslara göre vereceklerdir.”

4. Vatandaşlık ve Savunma

Medine Anayasası'nda vatandaşlık ve savunmaya ve devletin korunmasına çok önem verilmiştir. Bir defa her şeyden evvel eşit vatandaşlık statüsü kabul edilmiştir. Vesika'nın 20/b maddesinde şöyle denilmektedir: "Hiçbir Medineli bir Kureyşli'nin mal ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mümine bu hususta engel olamaz." Yani Kureyşliye saldırmasına engel olamaz.

24. maddede ise şöyle denilmektedir: "Yahudiler müminler gibi savaş devam ettiği sürece, savaş masraflarını kendilerini karşılamak mecburiyetindedirler." O halde herkes kendi savaş giderlerini karşılamak zorundadır.

44.maddede ise: "Müslümanlar ve Yahudiler arasında Yesrib'e saldırarak kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır." denilmektedir.

45. maddede ise "Yahudiler Müslümanlar tarafından bir barış anlaşması yapmaya davet edilirlerse iştirak edeceklerdir. Yahudilerin Benî Nadir, Benî Kurayza ve Benî Kaynuka adlı kabileleri evvela bu anlaşmaya yanaşmamışlar, fakat Bedir savaşında Mekkeli müşrikler hiç beklemedikleri bir yenilgiye uğrayınca, bu anlaşmayı imzalamaya yanaşmışlardır. Çünkü söz konusu olan Medine site devletinin savunmasıdır.

45/b maddesinde ise şöyle denilmektedir: "Her bir zümre kendilerine ait mıntıkada (gerek savunma, gerek sair ihtiyaçlar hususunda) sorumludurlar.

Kısacası Medine şehri hicretten sonra çok önem kazanmıştır. Gerek Suriye'ye giden ticaret yolu üzerinde olması gerek Hayber'den Yemen'e giden ticaret yolunun uğrak yeri olması sebebiyle önemli bir konumu vardır. Böylece anlaşmada yer alan bu hüküm bu açıdan çok önemlidir.

5. Medine Şehir Devletinin Sınırları

Medine'de Yahudiler ve Müslümanlar iç içe yaşamaktaydılar. Bu anlaşma imzalanınca artık İslam ülkesini ve devletini sınırlarını korumak ve belirlemek şart olmuştur. Anlaşmada Arapçada geçen *Cevfü'l-Medine* (Medine'nin İçi), ibaresi İslam ülkesi şeklinde manalandırılmaktadır. 39. Madde bu anlaşmanın gösterdiği kimseler lehine Yesrib vadisi harem (mukaddes) bir yerdir, denilmektedir.

6. Din Özgürlüğü ve Takva

Anayasanın 25. maddesine göre: “Yahudilerin kendilerine, Müslümanların dinleri de kendilerinedir. Bu konuda herhangi bir ihtilaf çıkarsa Hz. Resulullah’a başvurulacaktır.” 42. madde bu durumu düzenlemektedir. 13. madde özetle şöyle diyor: “Takva sahibi müminler kendi aleyhlerine bile olsa suçlulara karşı olacaklar ve suçluları asla korumayacaklardır.” Madde 36/b de ise: “Allah bu sözleşmeye en iyi riayet edenler ile beraberdir” denilmektedir. 15. madde ise: “Müminlerin diğer insanlardan ayrı olarak bir birinin mevlası (dostu, sahibi) durumunda oldukları” ifade edilmiştir. Ayrıca 17. ve 22. maddelerine de bakılabilir.

7. Yürürlük Maddeleri

Anayasada iki yürürlük maddesi söz konusudur. 46.maddeye göre: “Bu sözleşmede gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar aynı şekilde Evs Yahudilerine yani onların mevlalarına da bu sahifede gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakarlık ile tatbik olunur. Haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefislerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.” denilmektedir.

47.madde ise şöyledir: “Bu sözleşme (veya kitap), bir haksız fiil veya cürüm işleyenler ile ceza arasına giremez. Kim ki bir savaşa çıkar ve kim ki Medine’de kalırsa yine emniyet içindedir. Allah ve O’nun Resülü Muhammed, himayelerini bu sahifeyi tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.” Burada hem yürürlük maddesi hem de kişi güvenliğinin sınırları ortaya konulmaktadır.

SONUÇ

Bu sözleşme bir şehir devleti için tasarlanmış bir anayasadır.

Bu sözleşme aynı zamanda İslam'ın evrensel kurallarını da ihtiva etmektedir.

Bu anayasa Medine'de yaşayan topluluğun savunma, kanun koyma, yardımlaşma, adalet işleri ve savaş hukuku ve benzeri durumları düzenlemektedir. Allah'ın elçisi Muhammed (sas) ve sahâbîler de yönetici zümresini oluşturmaktadır.

Resûlullah'ın devlet başkanı olması ve vatandaşların arasında güvenliği sağlama ve asayişini temin etme bakımından toplum hayatını hukuki bir düzene sokan bu belge, anayasa hukuku açısından çok önemlidir. Nitekim Hz. Peygamber'in (sas) Medine'ye teşrifinden sonra ve özellikle bu anlaşma imzalandıktan sonra Medine sokakları ve çevresi tamamen güvenlik içine girmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğü bakımından bugün 21. yüzyılda insanlığın kısmen ulaştığı noktayı, Medine Anayasası bundan 14 asır önce düzenlemiş bulunmaktadır.

Medine Anayasası, bir anayasada yer alması gereken hükümleri ana hatlarıyla ilk defa ortaya koyan bir belge olma bakımından yıl dönümlerinde ve çeşitli vesileler ile tertiplenecek sempozyumlarda gündeme getirilmesi ve üzerinde konuşması gereken önemli tarihi bir belgedir, vesikadır.

